Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

Original Article

ગ્રામીણ વિકાસ અને મહિલા સશક્તિકરણ ભારતના સંદર્ભમાં

નિતિનભાઈ જગદીશભાઈ સોલંકી
પબ્લિક એડમિનિસ્ટ્રેશન ડિપાર્ટમેન્ટ
વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી સુરત
Email: solankinitin2599@gmail.com

Manuscript ID:
JRD -2025-171244
ISSN: 2230-9578
Volume 17
Issue 12(A)
Pp. 210-214
December 2025

Submitted: 19 Nov. 2025
Revised: 29 Nov. 2025
Accepted: 14 Dec. 2025
Published: 31 Dec. 2025

અમૂર્ત

મહિલાઓ ભૂતકાળથી લઈને અત્યાર સુંધી ક્યાંક ને ક્યાંક વંચિત જોવા મળે છે. મહિલાઓ માત્ર કુટુંબની મુખ્ય સંભાળ રાખનાર અને ઘરના કામકાજ માટે જવાબદાર તરીકેનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. ગ્રામીણ મહિલાઓના કિસ્સામાં આ સ્થિતિ ઘણી વધારે છે તેથી તેમની ભૂમિકા સંકુચિત છે ખાસ કરીને શિક્ષણ, આર્થિક, રાજકારણ અને નિર્ણય લેવા જેવા ક્ષેત્રોમાં ભારતનાં ગામડાઓમાં મહિલાઓ સામેની અન્યાયીતાના મૂળ ઊંડા છે. એ વાત સાચી છે કે કામ કરતી મહિલાઓ પરિવારો અને સમુદાયોની ટકાઉ આજીવિકા જાળવી રાખે છે અને આગળ તેઓ દેશની રાષ્ટ્રીય આવકમાં ફાળો આપે છે. પરંતુ ગ્રામીણ વિકાસની વાત કરીએ તો ગ્રામીણ વિકાસનો અર્થ છે ગ્રામીણ ગરીબોની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિને સુધારવી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોને વિકાસ તરીકે લેવા જોઈએ. ભારત સરકાર દ્વારા ગ્રામીણ જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારાના તમામ પાસાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જેમકે રોજગાર કાર્યક્રમો, જમીન સુધારણા, વિસ્તાર વિકાસ કાર્યક્રમો અને સલામત પીવાનું પાણી, ગ્રામીણ આવાસ, શિક્ષણની જોગવાઈ ગ્રામીણ આરોગ્ય સુવિધાઓ અને સ્વચ્છતા વગેરે દ્વારા ગ્રામીણ ગરીબી દૂર કરવામાં આવે એ માટે સરકાર દ્વારા અનેક પ્રયાસો કરવામાં આવી રહ્યા છે. કુલ વસ્તીના ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ ગ્રામીણ ભારતમાં રહે છે અને તેમાંથી લગભગ એક તૃતીયાંશ લોકો ગરીબી રેખા નીચે જીવે છે. ગ્રામીણ લોકોનું ઉત્થાન અને ગ્રામીણ ગરીબી દૂર કરવી એ ગ્રામીણ વિકાસના જરૂરી અને તાર્કિક ઘટકો છે. ગામડામાં વસવાટ કરતી મહિલાઓ પરંપરાગત રીતે ઘણા સામાજિક-સાંસ્કૃતિકનો સમસ્યાનો સામનો કરવો પડે છે. ગ્રામીણ વિકાસ માટે ભારત સરકાર દ્વારા મહિલા ઉન્નતી માટે મહિલા સશક્તિકરણ અંગેની રાષ્ટ્રીય નીતિ, મહિલા સશક્તિકરણ માટે આર્થિક કાર્યક્રમ જેવાં અનેક યોજનાઓ તેમજ નીતિઓ બનાવવામાં આવી છે. મહિલાઓ સામાજિક આર્થિક અને રાજકીય ક્ષેત્રે યોજનાનો લાભ લઈને સર્વાંગી વિકાસ કરી શકે છે.

Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0)

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International Public License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work noncommercially, as long as appropriate credit is given and the new creations ae licensed under the idential terms.

Quick Response Code:

Address for correspondence:

લેખક- નિતિનભાઈ જગદીશભાઈ સોલંકી, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ પબ્લિક એડમીનીસ્ટ્રેશન વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી સુરત

How to cite this article:

સોલંકી, . નિતિનભાઈ . જગદીશભાઈ . (2025). ગ્રામીણ વિકાસ અને મહિલા સશક્તિકરણ ભારતના સંદર્ભમાં Journal of Research & Development, 17(12(A)), 210–214. https://doi.org/10.5281/zenodo.18312315

Website: https://jrdrvb.org/

DOI: 10.5281/zenodo.18312315

OPEN ACCESS

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

મુખ્યશબ્દો- ગ્રામીણ વિકાસ, મહિલા ઉન્નતી, મહિલા વિકાસ, સામાજિક-સાંસ્કૃતિક, રાષ્ટ્રીય નીતિ, મહિલા ઉત્થાન

પ્રસ્તાવના.

ભારતના બંધારણમાં પુરૂષ-સ્ત્રીઓને સમાન અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે જેનો ઉપયોગ કરીને મહિલાઓ તેમજ પુરૂષ પોતાનો વિકાસ કરી શકે છે. બંધારણમાં મૂળભૂત અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે તેમાં સ્ત્રી-પુરુષને સમાન અધિકાર આપવામાં આવ્યા છે. જેમકે કલમ 14 રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક ક્ષેત્રોમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓને સમાન અધિકારો અને તકો પ્રદાન કરે છે, કલમ 15 લિંગ, ધર્મ, જાતિ, જાતિ વગેરેના આધારે કોઈપણ નાગરિક સાથે ભેદભાવને પ્રતિબંધિત કરે છે. કલમ 15(3) રાજ્યને મહિલાઓની તરફેણમાં હકારાત્મક ભેદભાવ કરવાની સત્તા આપે છે. તેવી જ રીતે કલમ 16 તમામ નાગરિકો માટે જાહેર નિમણૂંકોના મામલે તકોની સમાનતા પ્રદાન કરે છે કલમ 39 એ રાજ્યમાં પુરૂષો અને સ્ત્રીઓને સમાન રીતે આજીવિકાના સાધન અને સમાન કામ માટે સમાન વેતનનો સમાન અધિકાર પ્રદાન કરવા નીતિનું નિર્દેશન કરે છે કલમ 42 રાજ્યને કામ અને પ્રસૂતિ રાહતની ન્યાયી અને માનવીય પરિસ્થિતિઓ સુનિશ્ચિત કરવા માટે જોગવાઈઓ કરવા નિર્દેશ આપે છે કલમ 51(A) (e) દરેક નાગરિક પર મહિલાઓના ગૌરવને અપમાનજનક પ્રથાઓનો ત્યાગ કરવાની મૂળભૂત ફરજ પાડે છે. મહિલાઓની તરફેણમાં વિશેષ કાયદાઓ ઘડવા/લાગુ કરવા ઉપરાંત ઘણી નીતિઓ અને કાર્યક્રમો સમયાંતરે અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા છે. બંધારણ માત્ર મહિલાઓને સમાનતા આપતું નથી. પરંતુ મહિલાઓની તરફેણમાં સકારાત્મક ભેદભાવના પગલાં અપનાવવા માટે રાજ્યને સત્તા પણ આપે છે. તેમ છત્તા મહિલાઓ પોતે એક એવી વાસ્તવિકતા દાખવે છે કે જે માતા અને પત્નીની અલગ ભૂમિકાને સાંકળે છે અને ભૂતકાળના ઈતિહાસથી લઈને અત્યારની પરિસ્થિતિઓ સુધી મહિલાઓનો તેમના પરિવાર સાથેનો મજબૂત સામાજિક સંબંધ મહિલાને કુટુંબની મુખ્ય સંભાળ રાખનાર અને ઘરના કામકાજ માટે જવાબદાર તરીકેનું ઉદાહરણ આપે છે. તેથી આ બે કુદરતી અને સામાજિક વિભાવનાઓનું સંકલન મહિલાઓના કામને વધુ પડતું સમય અને શક્તિનો વપરાશ કરે છે. લગભગ તમામ વિકાસશીલ દેશોમાં મહિલાઓની ભૂમિકાને મુખ્યત્વે પત્ની, માતા અને ઘરેલું કામદાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. મોટે ભાગે સામાજિક, સાંસ્કૃતિક અને પરંપરાગત પ્રભાવોને કારણે તેમજ જ્ઞાતિ વ્યવસ્થા વર્ગ અને ધર્મ જેવી સામાજિક રચનાઓ મહિલાઓની સામાજિક-આર્થિક સંડોવણીની મુખ્ય પરિબળોમાંની એક સમસ્યા છે. ગ્રામીણ મહિલાઓના કિસ્સામાં આ સ્થિતિ ઘણી વધારે છે તેથી તેમની ભૂમિકા સંકુચિત છે ખાસ કરીને શિક્ષણ, આર્થિક, રાજકારણ અને નિર્ણય લેવા જેવા ક્ષેત્રોમાં અન્યાયીતાના મૂળ ઊંડા છે. ખાસ કરીને ગ્રામીણ મહિલાઓ અને સામાન્ય રીતે મહિલાઓને શિક્ષણની સમાન તક, નોકરીની સમાન તક, અને સંસાધનો ઉત્પન્ન કરવાની અને તેને નિયંત્રિત કરવાની શક્તિ વિકસાવવાથી વંચિત રાખવામાં આવે છે. એ વાત સાચી છે કે કામ કરતી મહિલાઓ પરિવારો અને સમુદાયોની ટકાઉ આજીવિકા જાળવી રાખે છે અને આગળ તેઓ દેશની રાષ્ટ્રીય આવકમાં ફાળો આપે છે. પરંતુ તેઓ પરંપરાગત રીતે તેમને ઘણા સામાજિક-સાંસ્કૃતિકનો સમસ્યાનો સામનો કરવો પડે છે.

ગ્રામીણ વિકાસનો ખ્યાલ

ગ્રામીણ વિકાસનો અર્થ છે ગ્રામીણ ગરીબોની સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિન સુધારવી તેને ગ્રામીણ વિસ્તારોના વિકાસ તરીકે લેવામાં આવે. ગ્રામીણ જીવનની ગુણવત્તામાં સુધારાના તમામ પાસાઓનો સમાવેશ થાય છે. પરંતુ ખરા અર્થમાં તેમાં વિકાસના લાભો ગરીબમાં ગરીબ લોકો સુધી પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો પરિણામે વાસ્તવિક વ્યવહારમાં ગ્રામીણ વિકાસ થયો એમ કહી શકાય. ખાસ કરીને રોજગાર કાર્યક્રમો, જમીન સુધારણા, વિસ્તાર વિકાસ કાર્યક્રમો અને સલામત પીવાનું પાણી, ગ્રામીણ આવાસ, શિક્ષણની જોગવાઈ ગ્રામીણ આરોગ્ય સુવિધાઓ અને સ્વચ્છતા વગેરે પ્રદાન કરવાના પગલાં દ્વારા ગ્રામીણ ગરીબી દુર કરવામાં આવે. કુલ વસ્તીના

ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ ગ્રામીણ ભારતમાં રહે છે અને તેમાંથી લગભગ એક તૃતીયાંશ લોકો ગરીબી રેખા નીચે જીવે છે. ગ્રામીણ લોકોનું ઉત્થાન અને ગ્રામીણ ગરીબી દૂર કરવી એ ગ્રામીણ વિકાસના જરૂરી અને તાર્કિક ઘટકો છે. આમ ગ્રામીણ વિકાસનો મતલબ છે કે સ્થાનિક સંસાધનોનો સામગ્રી, જમીન અને પાણીના મહત્તમ ઉપયોગ દ્વારા ગ્રામીણ અર્થવ્યવસ્થાનો બહુપક્ષીય વિકાસ આ કાર્યક્રમનો ઉદ્દેશ્ય ગરીબી રેખા હેઠળના પરિવારોને આવકના માપદંડના આધારે ઓળખવા અને ભૌતિક અને માનવ સંસાધનોની દ્રષ્ટિએ તેમને વિકાસના લાભ આપવામાં આવે. ગ્રામીણ વિકાસના કાર્યક્રમોમાં લોકોની ભાગીદારી પ્રાધાન્યપણે પંચાયતીરાજ સંસ્થાઓ (PRIs) અને લોકોના પ્રતિનિધિઓ દ્વારા આયોજન અને અમલીકરણ બંને સ્તરે હોવી જોઈએ. જેથી કરીને સમગ્ર ગ્રામીણ વિસ્તારમાં વિકાસ થાયને સમગ્ર મહિલા સમાજ સહભાગી બને.

મહિલા સશક્તિકરણ અંગેની રાષ્ટ્રીય નીતિ

સરકારે 20 માર્ચ, 2001 ના રોજ મહિલા સશક્તિકરણ માટે રાષ્ટ્રીય નીતિ અપનાવી છે. આ નીતિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય મહિલાઓની ઉન્નતિ, વિકાસ અને સશક્તિકરણ લાવવાનો અને મહિલાઓ સામેના તમામ પ્રકારના ભેદભાવોને દૂર કરવા અને જીવનના તમામ ક્ષેત્રો અને પ્રવૃત્તિઓમાં તેમની સક્રિય ભાગીદારીને સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. નીતિમાં લેવામાં આવેલા વિષયો અને મુદ્દાઓમાં ન્યાયિક-કાનૂની પ્રણાલી, મહિલાઓનું આર્થિક સશક્તિકરણ, આરોગ્ય શિક્ષણ સહિત સામાજિક સશક્તિકરણ અને મહિલાઓ સામે હિંસા વગેરે, મહિલાઓ અને નિર્ણય લેવા, મહિલાઓ અને મીડિયા, મહિલા અને વિજ્ઞાન અને તકનીક, કન્યા બાળક વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આર્થિક સશક્તિકરણના કાર્યક્રમો

સમાજમાં મહિલાઓની સ્થિતિ ઘણી હદ સુધી આર્થિક સશક્તિકરણ પર આધારિત છે. જો સ્ત્રી સ્વતંત્ર રીતે ઘરની આવક કમાતી હોય અથવા ઘરની ઉત્પાદક અથવા બિનઉત્પાદક સંપત્તિ પર તેનું નિયંત્રણ હોય તો તેનું મૂલ્ય, સન્માન અને ઘરની અંદર અને સમાજમાં શક્તિ મોટા પ્રમાણમાં વધે છે. કમાણી કરતી સ્ત્રીને સમાજમાં બિન-કમાણી કરતાં ભેદભાવનો સામનો ખૂબ ઓછા પ્રમાણમાં કરવો પડે છે. જો કે પરિવારમાં માતા અને પત્ની તરીકેની તેની બેવડી ભૂમિકા અને બહાર કાર્યકર તેના પર વધારાના તણાવ લાવે છે. વધુમાં, સ્ત્રીઓ તેમની આવક ખર્ચવામાં વધુ સમજદાર હોય છે. તેથી સ્ત્રીની આવકની ચોખ્ખી આવક પુરૂષ કરતાં વધુ હોવાનું જોવાનું મળે છે. વધુમાં મહિલાઓના સશક્તિકરણનો અંતિમ ઉદ્દેશ્ય તેમને આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર અને આત્મનિર્ભર બનાવવાનો હોવાથી વેતન અને સ્વ-રોજગારની તકો બંનેના પ્રમોશન/વિસ્તરણ દ્વારા લાભદાયક રોજગાર પેદા કરવા માટે વિશેષ પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા છે. સરકાર દ્વારા તાલીમ-કમ-રોજગાર-કમ-આવક-જનરેશન કાર્યક્રમો જેમ કે. SGSY, SJSRY, PMRY, STEP, NORAD, વગેરે. વધુને વધુ રોજગાર-કમ-આવક-ઉત્પત્તિની તકો ઊભી કરવા અને ગરીબી રેખા નીચે જીવતી શક્ય તેટલી વધુ મહિલાઓને આવરી લેવા માટે વધુ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રયાસોમાં મહિલા મુખ્ય પરિવારો અને અત્યંત ગરીબીમાં જીવતી મહિલાઓને અગ્રતા આપવામાં આવશે તેવી સરકાર દ્વારા સ્પષ્ટતા કરવામાં આવી છે.

ગ્રામીણ મહિલાઓના સશક્તિકરણ માટેની યોજનાઓ

સરકાર ગ્રામીણ મહિલાઓ સહિત મહિલાઓની સલામતી, સુરક્ષા અને સશક્તિકરણને સૌથી વધુ પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી છે. સરકારે મહિલાઓના શૈક્ષણિક, સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય સશક્તિકરણ માટે જીવન ચક્રના સતત ધોરણે તેમના મુદ્દાને સંબોધવા માટે બહુપક્ષીય અભિગમ અપનાવ્યો છે જેથી તેઓ ઝડપી ગતિશીલ અને ટકાઉ રાષ્ટ્રીય વિકાસમાં સમાન ભાગીદાર બને. બંધારણના ૭૩ મા સુધારા દ્વારા પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓ (PRI) માં ૧/3 બેઠકો મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવી છે. જોકે આજે PRI માં ૧૪.૫૦ લાખથી વધુ ચૂંટાયેલા મહિલા પ્રતિનિધિઓ (EWR) છે જે કુલ ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓના આશરે ૪૬% છે. સરકાર સમયાંતરે EWR ને તેમની ક્ષમતા વધારવા માટે તાલીમ આપી રહી છે. આ ઉપરાંત છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં મહિલાઓના

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

સર્વાંગી વિકાસ અને સશક્તિકરણ માટે અનેક પહેલ કરવામાં આવી છે. ભારત સરકાર મહિલાઓ/ છોકરીઓના કલ્યાણ માટે વિવિધ યોજનાઓ/કાર્યક્રમો અમલમાં મૂક્યા છે જેમાં સમુદાયની ભાગીદારી મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે. રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ આજીવિકા મિશન (NRLM) હેઠળ લગભગ 9.00 કરોડ મહિલાઓ લગભગ 83.5 લાખ મહિલા સ્વ-સહાય જૂથો સાથે જોડાયેલી છે જે ગ્રામીણ સામાજિક-આર્થિક પરિદૃશ્યને અનેક નવીન અને સામાજિક અને પર્યાવરણીય રીતે જવાબદાર રીતે બદલી રહ્યા છે. અને કોલેટરલ મુક્ત લોન સહિત સરકારી સહાય પણ મેળવી રહ્યા છે. મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગાર ગેરંટી અધિનિયમ, 2005 (MGNREGS) હેઠળ ઉત્પન્ન થતી નોકરીઓનો ઓછામાં ઓછો એક તૃતીયાંશ ભાગ મહિલાઓને આપવો જોઈએ. રાષ્ટ્રીય કૃષિ બજાર અથવા e-NAM, કૃષિ ચીજવસ્તુઓ માટેનું એક ઓનલાઈન ટ્રેડિંગ પ્લેટફોર્મ, મહિલાઓને બજારો સુધી પહોંચવામાં આવતી અવરોધોને દૂર કરવામાં અથવા તેમને વળતર આપવામાં મદદ કરી રહ્યું છે. રાષ્ટ્રીય સહકારી વિકાસ નિગમ (NCDC) મહિલા સહકારી સંસ્થાઓને ઉત્થાન આપવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી રહ્યું છે. કારણ કે મોટી સંખ્યામાં મહિલાઓ ખાદ્યાન્ન પ્રક્રિયા, વાવેતર પાક, તેલીબિયાં પ્રક્રિયા, મત્સ્યઉદ્યોગ, ડેરી અને પશુધન, સ્પિનિંગ મિલો, હેન્ડલૂમ અને પાવર લૂમ વણાટ, સંકલિત સહકારી વિકાસ પ્રોજેક્ટ્સ વગેરે સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ સાથે સંકળાયેલી સહકારી સંસ્થાઓમાં રોકાયેલી છે અને સામેલ છે. અન્ય યોજનાઓમાં બેટી બચાવો બેટી પઢાઓ (BBBP), સમગ્ર શિક્ષા, બાબુ જગજીવન રામ છાત્રવાસ યોજના, સ્વચ્છ વિદ્યાલય મિશન, સ્વચ્છ ભારત મિશન વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. મહિલા કામદારોની રોજગારક્ષમતા વધારવા માટે સરકાર તેમને મહિલા ઔદ્યોગિક તાલીમ સંસ્થાઓ, રાષ્ટ્રીય વ્યાવસાયિક તાલીમ સંસ્થાઓ અને પ્રાદેશિક વ્યાવસાયિક તાલીમ સંસ્થાઓના નેટવર્ક દ્વારા તાલીમ આપી રહી છે. કૌશલ્ય વિકાસ અને વ્યાવસાયિક તાલીમ દ્વારા મહિલાઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે સરકારે કૌશલ્ય ભારત મિશન પણ રજૂ કર્યું છે. મિશન પોષણ 2.0 હેઠળ આંગણવાડી સેવાઓ એક સાર્વત્રિક યોજના છે જેના હેઠળ સગર્ભા સ્ત્રીઓ અને સ્તનપાન કરાવતી માતાઓ પૂરક પોષણ કાર્યક્રમ (SNP) સહિતની સેવાઓ આપવમાં આવે છે. સરકારે પ્રધાનમંત્રી માતૃ વંદના યોજના (PMMVY) લાગુ કરી છે જેનો ઉદ્દેશ્ય ગર્ભાવસ્થા, પ્રસૂતિ અને સ્તનપાન દરમ્યાન યોગ્ય પ્રથા, સંભાળ કે જેમાં સગર્ભા અને સ્તનપાન કરાવતી માતાઓને ડાયરેક્ટ બેનિફિટ ટ્રાન્સફર (DBT) મોડમાં રોકડ પ્રોત્સાહન આપવામાં આવ્યું છે. આ યોજના દ્વારા 3.20 કરોડથી વધુ મહિલાઓને લાભ આપવામાં આવ્યો છે. 'સ્વચ્છ ભારત મિશન' હેઠળ ૧૧.૦૦ કરોડથી વધુ શૌચાલયોનું નિર્માણ, 'ઉજ્જવલા યોજના' હેઠળ ગરીબી રેખા નીચે રહેતી લગભગ ૯.૫૮ કરોડ મહિલાઓને સ્વચ્છ રસોઈ ગેસ કનેક્શન અને 'જળ જીવન મિશન' હેઠળ ૧૯.૪૬ કરોડ ગ્રામીણ પરિવારોમાંથી ૧૨.૫૯ કરોડથી વધુ લોકોને નળ દ્વારા પીવાના પાણીના જોડાણથી જોડવાથી મહિલાઓના જીવનમાં પરિવર્તન આવ્યું છે. જેનાથી તેમના પરનો કઠોર બોજ અને સંભાળનો બોજ ઓછો થયો છે. પ્રધાનમંત્રી ગ્રામીણ લોકો માટે ૬ કરોડ લોકોને ડિજિટલી સાક્ષર બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. જેમાં દરેક પાત્ર ઘરમાંથી એક સભ્યને આવરી લેવામાં આવશે. પી એમ જી ડી આઈ એસ એચ એ હેઠળ ૫૩% થી વધુ લાભાર્થીઓ મહિલાઓ છે. મહિલા અને બાળ વિકાસ મંત્રાલય મહિલાઓની સલામતી, સુરક્ષા અને સશક્તિકરણ માટે છત્ર યોજના તરીકે 'મિશન શક્તિ', એક સંકલિત મહિલા સશક્તિકરણ કાર્યક્રમનો અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા છે.

ઉપસંહાર

ભારતમાં આજે પણ મહિલાઓની સંખ્યા ગામડામાં વધારે જોવા મળે છે. જો રાષ્ટ્રનો વિકાસ કરવો હશે તો પેહલા ગામડાનો વિકાસ કરવો પડશે કારણકે મોટા પ્રમાણમાં મહિલાઓ ગામડામાં વસવાટ કરે છે અને તેઓ ખેતીના વ્યવસાય સાથે જોડાયેલ છે. આમ ભારત સરકાર દ્વારા મહિલાઓના વિકાસ માટે અનેક નીતિઓ તેમજ કાર્યક્રમ બનાવવામાં આવ્યા છે અને તેનો અમલ પણ કરવામાં આવ્યો છે આજે ભારતમાં મહિલાઓનો આર્થિક,સામાજિક,રાજકીય રીતે સર્વાંગી વિકાસ થઇ રહ્યો છે. ભારતીય મહિલાઓની નીતિઓના વિકાસ વિશે અનેક પગલા સરકાર થકી લેવામાં આવ્યા છે. ભારત સરકારે

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Referred and Double Blind Peer Reviewed, Open Access
ISSN : 2230-9578 | Website: https://jrdrvb.org Volume-17, Issue-12(A)| December 2025

20 માર્ચ, 2001ના રોજ મહિલા સશક્તિકરણ માટેની રાષ્ટ્રીય નીતિ અપનાવી હતી. આ રાષ્ટ્રીય નીતિના ઉદ્દેશ્યો અને વિવિધ યોજનાઓમાં મહિલાઓના વિકાસ માટે આપવામાં આવેલા રાષ્ટ્રીય મહિલા કોશ (RMK), રાષ્ટ્રીય મહિલા આયોગ (NCW), કેન્દ્રીય સામાજિક કલ્યાણ બોર્ડ (CSWB) અને મહિલા સશક્તિકરણ અંગેની સંસદીય સમિતિ જેવી ઘણી સરકારી સંસ્થાઓ પણ છે જે મહિલાઓની પ્રગતિમાં યોગદાન આપે છે મહિલાઓના આર્થિક અને સામાજિક વિકાસ માટેના વિવિધ નીતિઓ અને કાર્યક્રમો ભારત સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવી છે.

References

1. Fundamental rights - Wikipedia https://search.app/UxnLNMw7FUZuy4CAA
2. Rural development-wikipedia- https://search.app/ZKV8pwsrfYZRPrEA6
3. goverment of india,planning commission,new delhi Tenth Five Year Plan(2002-7) P,20-27
4. academic foundation,new delhi mid-term appraisal of the tenth five year plan(2002-7),june 28,2005
5. પોસ્ટકરેલ તારીખ 21-જુલાઈ,2023 PIB દિલ્હીદ્વારા www.https://search.app/XbN6YSBe43bBx9TBA
6. Schemes/programmes for empowerment of women https://search.app/tLR11p2LT3fhmL346
7. Understanding women empowerment in rural india https://search.app/ZKV8pwsrfYZRPrEA6
8. Government of India (1988), Empowered Girl Empowered Society, Department of Women and Child Development, Ministry of Human Resource Development, New Delhi.
9. Government of India (1988), Manual on Women's Development and Gender Justice, Department of Youth Affairs, Ministry of Human Resource Development, New Delhi.